

Տ. ԼԵՎՈՆ ԱՔԵՂԱ ԳՈՒԼՅԱՆ

**ԱՆԻՐԱՎ ԴԱՏԱՎՈՐԻ ԱՌԱԿԸ ԵՎ
ՆԱՆԱՊԱԶ ԱՂՈԹՔԻ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԵՎԱ ԵՐԿՈՒ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ**

Անիրավ դատավորի առակի հետ սերտ կապակցության մեջ է դիտվում և գիշերը բարեկամին դիմող ընկերոջ առակը (Ղուկ ԺԱ, 5-10): Նաև Անիրավ դատավորի առակին անմիջապես հաջորդում է Մաքսավորի և փարիսեցու առակը, ուստի, համապազ աղոթքի կարևորության գաղափարը, որն ընկած է Դատավորի առակի ճիմքում, առավել ամբողջական ձևով է բացահայտվում մաս այս երկու առակների միջոցով, որը շեշտում են մաս միջնադարյան մեկնիչները:

Բարեկամի մասին առակում թեև ուղղակի ակնարկություն չկա աղոթքի մասին, սակայն այն աղոթքի հետ է կապվում հետևյալ երկու պատճառներով: Առաջին, որովհետև Ղուկասի Ավետարանում Տերունական աղոթքից անմիջապես հետո որպես օրինակ Քրիստոս բերում է այս առակը, որով բարեկամի ընկերոջը դիմելը հարաբերվում է աղոթքի գաղափարի հետ, որն առավել է ընդգծվում առակից հետո Հիսուսի բերած այն օրինակներով, թե խնդրեցեք և կտրվի ձեզ, հայեցեցեք և կգտնեք, բախեցեք և կբացվի ձեր առջև (Ղուկ ԺԱ, 9):

Թեև թարգմանական, բայց հայ մատենագրության շրջագծում, այս առակի առաջին մեկնությունը գտնում ենք Ոսկեբերանի մոտ: Ղուկասի Ավետարանի իր ճառային մեկնության՝ Մաքսավորին և փարիսեցուն նվիրված ճառում, Ոսկեբերանը միաժամանակ տալիս է և Անիրավ դատավորի և Բարեկամի առակների բացատրությունը՝ հատուկ շեշտելով, որ այս երեք առակները հարաբերվելով համապազ աղոթքի գաղափարի հետ, սերտորեն իրար են կապված:

Այս ճառում մախ բացատրում է Մաքսավորի, ապա Անիրավ դատավորի առակները և հետո մոր գրում Բարեկամի առակի մասին:

Անիրավ դատավորի առակից դեպ այս առակը անցումը կատարում է հենց շարունակական աղոթքի կարևորությունը ընդգծելով¹:

Ոսկեբերանը մշտն է, որ Հիսուս Անիրավ դատավորի առակով աղոթելու ձևն է ցույց տալիս, ինչպես որ միտքը՝ Անիրավ դատավորը, հոգու հաճախադեպ թախանձանքներից տեղի տվեց և զղջմամբ կատարեց զրկված հոգու դատն ընդդեմ ոսոխ մարմնի, ինչպես որ մի այլ դեպքում (նկատի ունի Բարեկամի առակը) մարդու հաճախ աղոթելու անհրաժեշտությունը ցույց տվեց երեք նկանակներ փոխ առնելու առակի օրինակով և միանգամից անցնում է այս առակի բացատրությանը:

Հատկանշական է, որ այս առակի բացատրությունը Ոսկեբերանը սկսում է ոչ թե

¹ Յովհան Ոսկեբերան, Ճառք նշխարք ի մեկնութեանց Սուրբ Գրոց, աշխարհ. Քրիստեյանի, Ս. Էջմիածին, 2009, էջ 415:

սկզբից, այլ վերջից՝ վկայակոչելով առակի հիմնական գաղափարը արտահայտող «թե՛ պէտ է ոչ յարուցեալ տացէ մմա վասն բարեկամութեան, սակայն վասն ժողովրդեան յարուցեալ տացէ մմա զինչ է պիտոյն իցէ»: Թախանձանքով, տվյալ դեպքում աղոթքով տրվելու մտքին ի հավաստումն բերում է Դավթի սաղմոսների «Ժտեա ի Տեառնէ եւ մա տացէ քեզ զխնդրուածս սրտի քո» (Սղմ. Լ, 9, 4) տողը:

Բերված այս օրինակների հիման վրա դիմելով ընթերցողին՝ ասում է. «Տե՛ս, որ գլա՛նախութիւն աղաթիցն սիրէ Աստուած»: Իր կողմից այս առակի բացատրությունը սկսելը ազդարարում է հետևյալ խոսքերով. «Միտք տէրունական առակիս զայս ցուցանէ», որից հետո բերում է հիշյալ առակի առաջին տողի սկիզբը. «Բարեկամ եկեալ յուղոյ»:

Ըստ Ոսկեբերանի՝ «յուղոյ» եկած բարեկամը Գաբրիել հրեշտակն է, քանի որ հրեշտակները մարդկային բնության ճշմարիտ բարեկամներն են, որոնք ուղեկցելու են մարդկային հոգիները և ամեն մարդու համար կան «ի սպասու կենաց եւ մահու»: Հրեշտակի գալն այստեղ նշանակում է, որ մա գալիս է առնելու մարդկային հոգին. «Եւ այս գալս այն է, որ խնդիր գալ հրեշտակն մարդոյ հոգւոյն»: Այն մարդիկ, ովքեր բարի գործեր են կատարել իրենց կյանքում, նրանք պարգևատրվում են լինում բարեկամ հրեշտակի առջև, իսկ ովքեր անպատրաստ են ընդունելու նրան, քանի որ ապրել են առանց պահքի և աղոթքի, առանց բարեգործության, անգութ և անողորմ ձևով, նրանց միակ փրկությունը մնում է Աստծուն ապավինելն իրենց հավատով, որը հանձնիս երեք նկանակների խորհրդանշում է Սուրբ Երրորդությունը:

Առավել հստակեցնելով միտքը՝ Ոսկեբերանը ասում է, որ հոգեվարքի ժամանակ մարդ այլևս հնարավորություն չունի որևէ այլ գործ կատարելու, այսինքն բարի գործեր կատարելու, և կարող է միայն Աստծուն դիմել. «Յայնժամ անճարակ ատենին, որ ի հոգեվարս է մտաքն առ յԱստուած դիմէ»:

Հոգեվարքի մեջ գտնվողը Աստծուց այսպես երեք նկանակ է հայցում: Ոսկեբերանը շեշտում է, որ Աստված առավել ճշմարիտ բարեկամ է մարդու համար, քան հրեշտակը: Նման բացատրությունը կատարվում է այն պատճառով, որ այս առակում մեկ նախադասության մեջ երկու բարեկամ են հիշվում. «Բարեկամ, տուր ինձ փոխ երիս նկանակս, զի բարեկամ իմ եկն առ իս յուղոյ»: Այսպիսով, եթե առաջին բարեկամը հաշիվ պահանջող հրեշտակն է, ապա երկրորդը՝ ներող այն Բարեկամը, ում ապավինում է մարդը:

Այս առակում սենյակի ներսից բարեկամի ասած «դուրս փակեալ» խոսքերը նշանակում են, որ արդեն անցել է այն ժամանակը, երբ կարելի էր բարի գործեր կատարել:

Բարեկամի ներսից ասված խոսքերը, թե ինքն արդեն անկողնում է, «բարեկամն յանկողնի», խորհրդանշում է «զԱստուած ի փառս յարագուարն անհասանելի»:

Բարեկամի այն խոսքերը, թե մանուկներն էլ իր հետ անկողնում են՝ «եւ մանկունքն յանկողնի», խորհրդանշում է Աստծո հետ եղող արդարների փառքը՝ «Զփառս արդարոցն ի հանգիստն մշտնջենաւորս»:

Հաջորդը բացատրում է «Երեք նկանակն» արտահայտությունը, և ինչպես որ մինչ այդ էր ասել, մեկ անգամ ևս շեշտում է, որ այն խորհրդանշում է «խոստովանութիւն, Ամենասուրբ Երրորդութեան հաւատն, որ ի Հայր եւ յՈրդի եւ յամենասուրբ Հոգին, զոր դաւանէ մարդ ի ժամ մահուան եւ պարգևես ի հրեշտակաց լինի հաւատովն»: Մարդը սակայն, ե-

թե դատարկ է բարի գործերից, ամոթով է մնում հրեշտակի առջև, սակայն Սուրբ Երրորդությանը դավանելու համար արդեն առանց ամաչելու դիմում է Աստծուն:

Անհրաժեշտ դատավորի, Փարիսեցու և մաքսավորի, ու վերջապես, Բարեկամի առակների մեկնությանը նվիրված այս ճառը Ոսկեբերանն ավարտում է մի անգամ ևս շեշտելով աղոթքի կարևորությունը, թե աղոթքը խոսք է առ Աստված ուղղված, և երբ այն մաքուր սրտից է հնչում, փրկություն է պարգևում. «Ջի աղաթքն խաւսք է ընդ Աստուած եւ յորժամ ի սուրբ սրտէ լինի՝ զփրկութիւն պատարագի գործէ ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ»:

Ղուկասի Ավետարանի հայկական մեկնություններում ևս բացատրված է այս առակը:

Ստեփաննոս Սյունեցու մեկնությունում այս առակից վկայակոչված հատվածը նույնպես որոշակի տարրերը պահպանելով ունի Ղուկասի Ավետարանի բնագրի հետ.

Ղուկասի Ավետարան

Եւ ասէ ցնոսա. Ո՞վ է ի ձէնջ, որոյ իցէ բարեկամ, եւ երթայցէ առ մի մէջ գիշերի, եւ ասիցէ ցնա. **բարեկամ**, տուր ինձ փոխ երիս **նկանակս**, զի **բարեկամ** իմ եկն առ իս **յուղոյոյ**:

Ստեփաննոս Սյունեցի

Եւ ասէ ցնոսա. ո՞վ ի ձէնջ, որ ունիցի բարեկամ եւ երթայ առ մի մէջ գիշերի, եւ ասէ ցնա. **սիրելի**, տուր ինձ երից **հացս**, քանզի **սիրելի** իմ եկն առ իս ի **ճանապարհորդութենէ**²:

Ինչպես երևում է ընդգծված բառերից, լեզվաճանաչական բնույթի տարբերություններից բացի այստեղ կան մեծ չորս տարրեր պահպանված: Ղուկասի Ավետարանի իրար հաջորդող **բարեկամ** և **սիրելի** բառերը Սյունեցու մոտ ներկայացված են **սիրելի** և **բարեկամ** ձևերով: Ավետարանական նկանակը Սյունեցու մոտ դարձել է հաց, ըստ երևույթին, ավելի հասկանալի լինելու համար և Ղուկասի մոտ եթե ասվում է, որ բարեկամը եկել է ուղիից, ապա Սյունեցու մոտ՝ ճանապարհորդությունից:

Այս առակի՝ Սյունեցու բացատրության պահպանված պատմիկից երևում է, որ Բարեկամը Հայր Աստված և Քրիստոս են, ինչպես Սյունեցին է ասում, Հիսուսի աշակերտների սիրելի բարեկամը Քրիստոս և Հայր Աստված են, գիշերը՝ մարդկային կարճ կյանքը, ուր ներս է մտնում աստակիչը՝ շոշափելով կենաց խոսքը: Այստեղից, քանի որ Սյունեցու բնագիրը ընդհատվում է, ուստի միտքը կիսատ է մնում, այն սակայն լրացվում է Իգնատիոս Սևեդեցու Ղուկասի Ավետարանի (ԺԲ դ.) մեկնությամբ:

Իգնատիոսը ևս այս առակի բացատրությունը սկսում է Անհրաժեշտ դատավորի առակի հետ տարվող զուգահեռով, որով հայկական ավանդություն ևս շեշտվում է հանապազ աղոթքի գաղափարի ընդհանրությունը Բարեկամի և Դատավորի առակներում: Ինչպես Իգնատիոսն է գրում. «Այս առակ և դատարանի՝ հաւասարապէս խրատեն զմեզ և ուսուցանեն թէ բազում պաղատանօք պարտ է խնդրել զԱստուած»³:

Ըստ Իգնատիոսի, քանի որ Քրիստոս է Տերը և տվողը պարգևների, Ինքը կարևոր համարեց սովորեցնել մեզ, թե որն է Իր կամքը, քանի որ այլ է մերը և այլ՝ Իրենը: Ծարունակելով այս մտքի բացատրությունը՝ ասում է, որ մենք շատ խնդրելուց և թախանձելուց հե-

² Ստեփաննոս Սյունեցի, Մեկնութիւն չորից Անդարանացն, էջ 118:

³ Իգնատիոս Մ-լեռցի, Մեկնութիւն Անդարանին Ղուկասու, էջ 194:

տո զայրանում ենք, իսկ Քրիստոս զայրանում է, երբ հաճախ չենք դիմում և խնդրում:

Իզմատիոսը ևս գրում է, որ Բարեկամը առաջին հերթին Աստված է, Նա, Ով ոչնչից ստեղծեց աշխարհը, մենք սակայն, անշնորհակալ գտնվեցինք Նրա պարգևածի հանդեպ պատվիրազանցությամբ, սակայն Նա պահում և բազմապատկում է մեր հանդեպ ունեցած սերը, այն սերը, որն այնքան մեծ է, որ հնարավոր չէ բովանդակել՝ ողջը պատմել: Իսկ ովքեր որ չեն գնահատում այս ամենը, Աստված դարձյալ ցանկանում է նրանց փրկությունը:

Ահա այս պատճառով ճանապարհ եկած բարեկամը մեր գործերի համար հաշիվ պահանջող հրեշտակն է: Նման հրեշտակները թեև մեր բարեկամներն են, սակայն մեղավորներից նրանք զարշում են և ետ դառնում, քանի որ սրբության են սիրող: Իսկ եթե մեղավորները ապաշխարում են, ապա այն հրեշտակներին մեծ խնդություն է պատճառում, քանի որ մեր փրկությունը և ոչ թե կորուստն են ցանկանում: Օարունակելով միտքը մեզ մեկնաբանությամբ՝ ասում է, որ եկող ուղևորը՝ հոգեառ հրեշտակը, խնդրում է սեղանին դնել, այսինքն՝ ներկայացնել կատարված բարի գործերի հաշվետվությունը, և բարեկամ ունեցող մարդը, որը թափուր էր բարի գործերից, ձեռնունայն է մնում, քանի որ գիշերը՝ կյանքի ավարտին, այլևս բարի գործեր չեն գործում: Այս ձեռնունայն մնալը համեմատում է հոգեվարքի հետ. «Զտազնապ ցաւոցն և զվտանգ ելից շնչոյն»:

Գիշերային անելանելի այս վիճակը համեմատում է տաւր կույսերի առակի հինգ հիմար կույսերի հետ, որոնք լապտերի յուղ, այսինքն՝ բարի գործեր չունեին և փեսայի հետ խնջույքի չմտան: Արդ, ինչ պետք է անել այդ ժամանակ: Ուղիի Բարեկամը երբ մարդուց հաշիվ է պահանջում իր կատարած բարի գործերի համար, մարդը ստիպված դիմում է իր Բարեկամին՝ Աստծուն: Նրան խնդրում է տալ երեք նկանակ, որը խորհրդանշում է «յերիս անձինսն և ի մի տէրութիւն և բնութիւն, զի և նկանակքն երեք մի են բնութեամբ»⁴: Իսկ Նա, Ով բաշխում է Իր պարգևները, սկզբնապես չի ցանկանում, որով ցույց է տալիս տրվելիք շնորհի մեծությունը և խնդրողի անարժանությունը, որպեսզի նա բազում պաղատմամբ արժանանա շնորհին, որովհետև «ողորմութեամբ և իրաւամբք են պարգևք Նորա» համաձայն «յողորմութիւն և յիրաւունս օրհնեցից զՔեզ Տէր» (Սաղմ ճ 1) խոսքերի:

Աստծո բարեգթությունը կայանում է նրանում, որ Նա եթե չցանկանար պարգևել երեք նկանակները որպես կյանքի թոշակ, խնդրելուց հետո էլ չէր պարգևի և ոչ էլ այս առակը որպես օրինակ կբերեր և կբացատրեր, թե ինչպես արժանանաք շնորհին: Ահա այս պատճառով սկզբնապես հրաժարվում է՝ ասելով, թե դուներս փակված եմ: Մարդու համար սա այն պահն է, երբ ապաշխարության ժամանակ չի մնացել, քանի որ արտասուքով և պաղատանքով Աստծուն դիմելու ժամանակ չի մնացել, որի համար էլ ասում է, թե փակված է ապաշխարության դուռը: Մարդու հոգին այդ ժամանակ թեև մարմնում է, սակայն մարմնից ելնելու ժամանակը մոտեցել է, և նա որքան հնարավոր է, բախում է բարեկամի՝ Աստծո դուռը, որ Նա բացի: Առաջին բարեկամը՝ Աստված, նրան ասում է, թե մանուկներս իմ հետ են անկողնում: Իզմատիոսը հարց է տալիս. «Եւ ո՞ք մանկունքն իցեն, եթէ ոչ ազատեալքն ի մեղաց»: Այս խոսքերով ցույց է տրվում, որ մանուկները նրանք են, ովքեր ազատվել են մեղքերից և միացել են Աստծուն, որովհետև անկողինն է միավորում

⁴ Նույն տեղում, էջ 196:

սիրելիներին՝ «զի անկողին է յորում միաւորութիւն է սիրելեաց»⁵: Ինչպէս որ «Երգ երգոցում» է ասվում. «Յանկողնի իմում ի զիշերի խնդրեցի, զոր սիրեաց անձն իմ» (Երգ Գ 1):

Աստված ահա այսպէս աստվածային անխախտ միավորությամբ միացել է նրանց, ովքեր իրենց անձերը ընծայեցին Նրան, որպէս մահճում:

Իզմաստիոսը գրում է, թե քանի որ պատմվածը առակ է, այն կարելի է հասկանալ և այլ մտքով, իր իսկ բնորոշմամբ. «Վասն զի առակ է, ունի շրջիլ և յայլ եղանակս բանից»: Այսինքն, առակը, որպէս այլաբանություն, կարելի է տարբեր ձևերով մեկնաբանել: Երկրորդ այս մեկնաբանությամբ բարեկամներն են հոգին ու միտքը և որոնք իրենց ընթացքը անցկացրեցին անօրինության: Եվ երբ գալիս է պահանջողը՝ արվածի հաշիվը պահանջելու, դրսում գտնվող հոգին դիմում է ներսում գտնվող մտքին: Իսկ միտքը անհուսալի վիճակում է գտնվում, որովհետև ապաշխարության դռները փակվել են՝ նկատի ունի Բարեկամի՝ ներսից ասված այն խոսքերը, թե «դուրդ փակեալ են» (Ղուկ ԺԱ, 7): Դռները փակվել են, ըստ այդմ նշանակում է, որ արտաքին աշխարհի հետ կապող զգայարանները, որոնցով ելնում են պաղատանքը և արտոսրը՝ այն արտասուքը, որը լվանում՝ քափում է նեխյալ և փոշյալ վերքերը, այլևս չի գործում և զգայարանների փակված դռներից ներս մնացածի համար ասվում է. «Եւ մանկունքն մեղաց ընդ մմա», համաձայն այն խոսքերի, թե «յղացաւ զցաւս և ծնաւ զանօրէնութիւն»:

Տկարացած մարմնի ներսում գտնվող միտքը ահա պատասխան է տալիս հոգուն: Հոգին սակայն, մտքից պահանջում է տալ «զամենայն մեղացն խոստովանութիւն», որպէսզի հոգին անհուս չկորչի, քանի որ փրկության ոչ մի հնար այլևս չի մնացել այդ պահին: Նման մեկնաբանությամբ փրկության երեք նկանակներն են դառնում մեղքերի ապաշխարությունը:

Այս առակի համակողմանի մեկնությունը գտնում ենք Սարգիս Կունդի (ԺԲ դ.) մոտ, ով որպէս աղբյուրներ օգտագործվել է Կյուրեղ Ալեքսանդրացու, Սեփանոս Սյունեցու և Իզմաստիոսի մեկնությունները, բանաբաղական ընդունված սկզբունքով լուսանցքներում նշելով, թե բերվող յուրաքանչյուր հատվածը որտեղից է վերցված:

Սարգիս վարդապետն այս առակը ևս վերլուծել է կապակցություն առ կապակցություն, ուստի մենք ևս վերլուծության ընթացքը կներկայացնենք ըստ նրա կատարած բաժանումների:

«ՈՎ Է Ի ԺԷՆՋ, ՈՐՈՅ ԻԳԷ ԲԱՐԵԿԱՄ». Սյունեցուց արդեն մեր վկայակոչած հատվածի հետևողությամբ նրա միջոցով Սարգիս վարդապետը ևս նշում է, որ Բարեկամը՝ Քրիստոս և Հայր Աստված են: Սյունեցուց բերված հատվածն ավարտվում է «Քրիստոս Որդի Նորա» կապակցությամբ, որին անմիջապես հաջորդում են Կյուրեղից բերված «որում սպասաւորեն հրեշտակք, որ սիրէ զպատկերն կորուսեալ, զորոյ զհրամանն եկաւորութիւն ասի ի ձեռն հրեշտակին»:

Նման մեկնաբանությամբ առակում ճիշտակվող մարդը՝ «Ո՞վ է Ի ԺԷՆՋ», առաքյալներն են, Բարեկամը՝ Հայր Աստված և Քրիստոս, ում սպասավորում են հրեշտակները: Քրիստոսի և Հայր Աստծո համար Կյուրեղը գրում է, որ սիրում է կորուսյալ պատկերը՝ մեղուցյալ մարդուն: Իզմաստիոսից բերված հատվածը, որի մասին արդեն գրել ենք, միան-

⁵ Նույն տեղում, էջ 197:

զամայն գերդաշնակում է Կյուրեղի մտքին՝ կազմելով նրա շարունակությունը, թե Աստված սիրելով Իր պատկերով ստեղծվածին, վերջինիս մասին մտածում է մինչև նրա «յետին շունչն» և կյանքից ելնելու պահին իսկ, որքան որ հնարավոր է, փրկություն է պարգևում:

«**Ի մեջ գիշերի**» արտահայտությունը Ոսկեբերանից Սյունեցուն անցած մեկնաբանությամբ բացատրված է որպես կյանքի վախճանը, երբ գալիս է հոգին առնողը:

Այս արտահայտության բացատրությունը եզրափակում է Իգնատիոսի արդեն հիշված այն հատվածով, ուր զուգահեռ է տարվում հինգ հիմար կույսերի հետ:

«**Եւ ասիցէ. բարեկամ տո՛ւր ինձ փոխ**»-Այս կապակցության համար Սարգիս վարդապետը որևէ աղբյուր չի մատնանշում և որպես իր մեկնաբանություն գրում է. «Բարեկամ՝ հոգի և միտք: Այն որ զժամանակս զայս կեայ անարեւոթեամբ, ի զալ պահանջողին մաղթէ հոգին առ միտքն»⁶:

Այստեղ թեև աղբյուր չի մատնանշված, սակայն այս տողերը հետևողությունն են այս առակի՝ Իգնատիոսի երկրորդ մեկնաբանության, թե միտքն ու հոգին են հիշված առաջին բարեկամները: Իգնատիոսի հետ տարբերությունն այստեղ այն է, որ Իգնատիոսը առաջին բարեկամ հոգուն էր ասում, իսկ երկրորդ բարեկամ՝ մտքին, այնինչ Կունդի մոտ միտքն ու հոգին առաջին բարեկամն են:

«**Երիս ականակս**»-Կյուրեղից և Իգնատիոսից բերված հատվածներով երեք ականակները համարվում են Սուրբ Երրորդության խորհրդանշան: Կյուրեղը գրում է. «Սուրբ Երրորդությանն խոստովանութիւնն, որ ի ձեռն հացին ճանաչի: Եւ ընդէր ի ականակսն առակէ զհաւատս: Վասնզի ի ձեռն ականակաց հացին, որ է Որդոյ մարմնատրութիւն, ծանեաք զՍուրբ Երրորդութիւնն»⁷: Կյուրեղի այս մեկնաբանությամբ հացի միջոցով այստեղ Սուրբ Երրորդությունն է ներկայացվում և այն կատարվում է ականակի միջոցով, քանի որ Որդու մարմնավորության միջոցով, որի խորհրդանշան է հացը, ճանաչեցինք Սուրբ Երրորդությունը: Ասվածը, այնուհետև լրացնում է Իգնատիոսի այն խոսքերով, թե քանի որ երեք ականակները մույն բաղադրությունը ունենին՝ «մի են բնութեամբ», ուստի խորհրդանշում են Սուրբ Երրորդությունը և որպես հաց ծառայում են Քրիստոսի մարմնի հաղորդությունն ընդունելուն:

«**Բարեկամ իմ եկն յողողոյ**»-նախ բերվում է Կյուրեղի մեկնաբանությունը. «Երկրորդ բարեկամ՝ հրեշտակք, վասնզի սիրեն զփրկութիւն մարդոյն»:

Կյուրեղից կատարված այս վկայակոչմամբ երկրորդ բարեկամն էլ հրեշտակներն են: Այս հատվածից կարելի է ենթադրել, որ առաջին բարեկամի համար տրված մեկնաբանությունը, թե առաջին բարեկամը միտքը և հոգին է, դաժյալ վերցված է Կյուրեղից: Իգնատիոսից ևս բերում է այն հատվածը, ուր ասվում է, թե այդ բարեկամը հրեշտակներն են:

«**Ոչինչ ունեմ դնել առաջի նորա**»-Այս կապակցության բացատրությունը բանաբանական մատնանշում չունի, որը նշանակում է, որ այն մեկնել է Սարգիս վարդապետը: Իր մեկնության մեջ նա հետևում է այն մեկնաբանությանը, որ ամենայն բարի գործերից դա-

⁶ Սարգսի Կունդ, Մեկնութիւն Անգարանին Ղուկասու, էջ 266:

⁷ Նույն տեղում:

տարկված, թափուր մնացած մարդը դիմում է իր բարեկամին՝ Աստծուն և ակնկալում է Աստծուց գտնել, ստանալ այն, ինչը որ ինքը կորցրեց «յանցատրոփեամբն»:

«ՈՆԻՆՆ ՈՒՆԻՄ ԴՆԵՆ ԱՌԱՋԻ ԱՌՈՐԱ»–այս խոսքերը, վերստին վկայակոչելով դրանք բացատրում է Կյուրեղի հետևյալ մեկնաբանությամբ. «Յինճն հաւատս կամ գործս, ուստի և զերիս նկանակսն հայցէր»:

«ՆԱ Ի ՆԵՐՔՈՒՍՏ ՄԱՅ ԱՄԱՏԱՍԽԱՆ»–Սարգիս վարդապետի մեկնաբանմամբ «Հոգին է տկարացեալ մարմնոյն», այսինքն՝ տկարացած մարմնի ներսում գտնվող հոգին:

«ԵՐ ԱՍԷ. ՄԻ՝ ԱՇԽԱՏՈՒ ԱՌՆԵՐ, ՂԻ ՊՈՐՔԱ ՓԱԿԵԱՂ ԵՆ»–Սարգիս վարդապետը նախ բերում է իր մեկնաբանությունը. «Զկենաց ժամանակն ասէ, զորս ի վատթարս ծախեաց»: Այսպիսով, դոճերի զգայարանների փակմամբ սկսվում է կյանքի վախճանը: Համարժեք բացատրություն է բերված և Իզնատիոսից, թե կյանքի վախճանի հասնելով, ապաշխարության հնարավորության դոճերը փակվեցին, և ստիպված զղջման արտասուքով լվանում է «զնեխեալ և զփտեալ վէրսն»:

«ԵՐ ՄԱՆԿՈՒՆՔԱ ԸՆԴ ԻՆՆ ԿԱՆ ԵԱՆԿՈՂՈՒՄԻ»–Այս կապակցության համար բերում է Կյուրեղի և Իզնատիոսի տրամագծորեն հակառակ մեկնաբանությունները: Կյուրեղը գրում է. «Որ ի մանկութենէ հետնեցի աւետարանական քարոզութեանց, այժմ ո՛չ կարեմ, ասէ, ըստ արժանատրութեան և արդար դատաստանաց տալ ըստ հաւատոցն և զգործս բարեաց»: Կյուրեղի բացատրությամբ «մանկունքս» այստեղ նշանակում է մանուկ հասակից ավետարանական քարոզությանը հետևելը: Իսկ ըստ Իզնատիոսի արդեն հիշված բացատրության՝ այսպես է ասում, համաձայն սուրբ գրային այն տողի, թե «Զի մանկունք մեղացն, որ յղացայ զցաւս և ծնայ զանարեւնութիւնս»: Այսպիսով, մանուկներն այստեղ գործված մեղքերն են, անօրինությամբ հղացված մանուկները:

«ԱՍԵՆ ԺԵՂ. ԹԷՎԷՏՆ Ո՛Ն ԵԱՐՈՒՆԵԱՂ ՄԱՅԷ ՎԱՍՆ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵԱՆՆ, ՍԱԿԱՅՆ ՎԱՍՆ ԺՈՒՐԵԱՆՆ ՄԱՅԷ»–Հիսուսի այս խոսքերի մեջ է խտացած առակի ողջ գաղափարը, թե բարեկամը, եթե անգամ հանուն բարեկամության իսկ չտա, ապա թախանձանքներին տեղիք տալով կտա: Հիսուսի այս խոսքերին համահունչ ձևով Սարգիս վարդապետը նախ բերում է Կյուրեղի բացատրությունը. «Յուցանէ, թէ ախորժելի են մմա աղաթքն, որով կեան և ապրին, վասնզի ողորմած է: Ըստ որում՝ յաջորդին յայտ առնէ յորդորելով»: Ահա Հիսուսի խոսքերին համահունչ ձևով Կյուրեղն ասում է, որ Աստծուն ախորժելի են աղոթքները, քանի որ Աստված ողորմած է: Վերջին նախադասությամբ էլ Կյուրեղը նկատի ունի ավետարանական հաջորդող տողերը, թե խնդրեցեք և կտրվի ձեզ, հայցեցեք և կգտնեք, բախեցեք և կբացվի ձեզ:

Կյուրեղից կատարված այս վկայակոչմանն այնուհետև հաջորդում է Իզնատիոսից բերվող հետևյալ հատվածը. «Արդ՝ միտքն հաւանի ժտելոյն տալ ո՛չ միայն զհաւատոյն բան, այլ և զամենայն խոստովանութիւն»:

Անհրաժեշտ դատաւորի առակում եթե շեշտվում է հանապազ աղոթքի կարևորությունը, ապա Մաքսավորի և փարիսեցու առակում էլ արդեն ընդգծվում է այն միտքը, որ հարկավոր է խոնարհությամբ աղոթել և ոչ թե պարծենկոտությամբ ու ինքնագոհությամբ, որ աղոթքի խոնարհությունը կարող է բարձրացնել մեղքի մեջ զլորվածին և հակառակը՝ սեփական արդարության և գերազանցության ինքնագոհ մտածումի վրա հիմնված աղոթքը

կարող է վար գլորել օրենքին հետևողներին:

Մինչ Ավետարանի հայկական մեկնությունները այս հարցի արծարծումը գտնում ենք հայ թարգմանական գրականության մեջ և ի մասնավորի՝ Եփրեմ Ասորու և Հովհան Ոսկեբերանի գործերում, որոնցում առաջադրված բարոյաբանական հարցադրումներն արտացոլվել են և հայ մեկնաբանական գրականության մեջ:

Եփրեմ Ասորին Չորս Ավետարանների համաբարբառ մեկնության մեջ գրում է, որ Փարիսեցու ասածը ճիշտ էր, բայց պարծանքով ասաց, իսկ մաքսավորը «խօսեցաւ զմեղս իւր խոնարհութեամբ», ուստի «հաճոյ եղև Նմա՝ [Աստծուն] այն, որ խոստովանեացն զմեղս իւր, քան զայն, որ խոստովանեաց զարդարութիւն իւր»⁸: Թե ինչու Աստծուն ընդունելի է մեղքի խոստովանությունը և ոչ թե արդարության, Ս. Եփրեմը այսպես է բացատրում. «Եւ զմեղս ծանր է մարդոյ խոստովանել վաղվադակի, քան զարդարութիւն և Աստուած ընդ այն հայի, որ բարձեալ ունի զծանրութիւն»: Այսպիսով, մաքսավորը արդարացի է, որովհետև կարողացավ բարձրացնել մեղքի խոստովանության ծանրությունը:

Փարիսեցու և Մաքսավորի մեջ անցկացված զուգահեռով Ս. Եփրեմը գրում է. «Ահաւասիկ աղօթք նորա բարկացութիւն եղև, արդ ի բարկացութենէ անտի յայնմանէ ժառանգեալ դու զաղօթս մաքսաւորին»: Նման ընդհանրացմամբ այն միտքն է շեշտվում, որ փարիսեցու աղոթքը Աստծուն բարկություն պատճառեց, ուստի մենք պետք է հետևենք մաքսավորի և ոչ թե Փարիսեցու աղոթքին, այսինքն ինքնագոհության փոխարեն աղոթենք մաքսավորի մեղավորության զգացումով:

Ոսկեբերանի այս առակի մեկնությունը պահպանվել է Ղուկասի Ավետարանի՝ նրա ճառային մեկնության մեջ: Որպես բարոյալից օրինակ, այս առակը նա վկայակոչում է մի շարք այլ գործերում ևս, ինչպես օրինակ «ի սուրբ մարտիրոսան» երկրորդ ճառում, որում ասում է. «Մեղացն յիշատակ պարզերես վատահութեամբ և արդարութեամբ բազմաւ ճոխացուցանէ զմեզ»⁹: Ըստ Ոսկեբերանի՝ մեղքերը հիշատակելը, այսինքն՝ խոստովանելը, որ մեզ «ճոխացուցանէ», սովորեցնում է Փարիսեցու և մաքսավորի առակը. «Բանզի սա յորժամ զմեղսն ասաց, էջ արդարացեալ, իսկ նա յորժամ զառաքինութեան հանդէսն պատմեաց, էջ խոնարհագոյն եղեալ քան զմաքսաւորսն»:

Նման մեկնաբանությամբ մաքսավորը երբ մեղքերը խոստովանեց, դուրս եկավ արդարացած, իսկ Փարիսեցին երբ իր արդարության գործերը ներկայացրեց, ավելի ցած իջավ, քան մաքսավորն էր: Ըստ այդմ՝ Ոսկեբերանը կարևորում է մեղքերի թվարկումը աղոթքի ժամանակ և ոչ թե առաքինությունների հիշատակությունը. «Տեսանե՞ս քանի տուգանք իցէ յիշատակ առաքինութեանցն, քանի՞ շահ օգտի անմոռաց լինելն մեղացն»: Ոսկեբերանի այս բնորոշմամբ՝ մարդը տուգանվում, պատժվում է առաքինությունները հիշելիս և շահում է մեղքերը հիշելիս:

Փարիսեցու, որպես իր արածները ինքնագոհությամբ հիշողի համար գրում է. «Փքանայ ամբարտաւանութեամբ, անգոսնէ զայլս ի մարդկանէ»:

Համանման ձևով էլ մաքսավորի համար է գրում. «Իսկ յիշատակն մեղաց աւանդէ

⁸ Սրբոյն Եփրեմի Մաքենագրութիւնք, հր. Բ. Վենետիկ, 1836, էջ 166:

⁹ Սրբոյն Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպոլսոյ արքեպիսկոպոսի հարցնալիք ճառք եւ ներբողեանք, հր. Բ. Վենետիկ, 1818, էջ 95:

զմիտան, խելամոտեցուցանել ի խոնարհություն անդր և ի ձեռն խոնարհության ձգել զանձն զբարեգթությունն Աստուծոյ»¹⁰:

Ոսկեբերանի՝ Ղուկասի Ավետարանի ճառային մեկնության՝ Մաքսավորի և փարիսեցու առակին նվիրված ճառը պահպանվել է, քանի որ կապված լինելով Մեծի պահոց շրջանի չորրորդ կիրակիի Դատավորի առակի հետ, այն արդեն որպես նաև տոնախոսական ճառ է ընդօրինակվել Տոնապատճառներում և Ճառնոտիքներում:

Տոնական նույն այս ընթացքով այն գետեղվել է նաև «Յայսմատուրքի» 1834 թ. հրատարակության վերջում, ուր բերված են մի շարք տոների բացատրությամբ նվիրված ճառեր թե՛ Ոսկեբերանից և թե՛ եկեղեցական մի շարք այլ հայրերից:

Թե՛ ձեռագրերում և թե՛ 1834 թ. հրատարակության մեջ այս ճառը բերվում է հետևյալ խորագրի ներքո. «Երանելոյն Յովհաննու Ոսկեբերանի ասացեալ ի փարիսեցին և ի մաքսավորն»¹¹:

Ճառի սկզբում շեշտելով խոնարհության օգուտը և ամբարտավանության վնասը՝ Ոսկեբերանը գրում է. «Որքան ի խոնարհութենէ շահ և որքան յամբարտաւանութենէ վնաս»:

Խոնարհության բարձրացնող դերը Ոսկեբերանն ընդգծում է հենց մաքսավորի օրինակով, որ նա իսկ կարողացավ առավել բարձրանալ օրինապահից. «Քանզի զինչ վատթարագոյն քան զմաքսավոր, այլ զի խոնարհեցոյց զիր անձնն և մեղաւոր զինքն կոչեաց, զերազանցեաց քան զփարիսեցին, որ պահա ունէր և տասանորդս և յամենայն չարեաց վճարումն»: Նույն այս փարիսեցին, թեև ամեն ինչ ավելիով էր տալիս, սակայն «զմայրն ամենայն չարեաց զամբարտաւանութիւն զբարձրավզութիւն ունէր արմատացեալ յոգտօջն»:

Ամբարտավանության գլուխ բարձրացնելը Ոսկեբերանը ներկայացնում է բարձրավզություն բառով, թե ամբարտավանությունը փարիսեցու հոգում բուն էր դրել բարձրավզությամբ, այսինքն այդ բարձր վզի վրա էլ նրա գլուխն էր:

Փարիսեցուն համեմատում է այն մավորդի հետ, որը փոթորկի միջից անցնելով մավահանգիստ հասնելիս խորտակվում է և կորցնում մավում եղած ողջ ունեցածը: Նույն ձևով փարիսեցին բոլոր փոժությունների միջով անցավ և լեզվի պատճառով խորտակվեց: Աղոթքից փոխանակ շահելու, նա վնասված ի բաց գնաց, որն էլ մի մավաբեկություն է:

Նկատի ունենալով այս հանգամանքը՝ Ոսկեբերանը որպես խրատ և հորդոր ասում է, որ եթե նույնիսկ առաքիության գազաթն էլ ելնենք, մեր անձը չպետք է բաժրացնենք, այլ հարկավոր է այն վերջինը համարենք:

Ամբարտավանությունը երկնքի բարձրությունից իսկ մարդու կարող է վայր գլորել և հակառակը՝ խոնարհությունը անդունդների խորքից կարող է վեր հանել նրան, որ «զինքն խոնարհութեամբ նուաստացուցանէ»: Ոսկեբերանը որպես հավաստումն ասածի, զուգահեռ է տալիս Տիրոջ խաչափայտի աջակողմյան ավազակի հետ, որին իր խոնարհությունը և մեղքերի գիտակցումը դրախտ տարավ առաքյալներից առաջ: Ըստ Ոսկեբերանի՝ մարդիկ որքան խոստովանեն իրենց մեղքերը, այնքան բարիք կամբարեն իրենց համար:

¹⁰ Նույն փեղում, էջ 96:

¹¹ Տե՛ս օրինակ, Երևանի Մաքենադարան, ձեռ. հմ. 7489, թերթ 64ա, Յայսմատուրք, Կ. Պոլիս, 1834, գիրք Բ, էջ 6:

«Եթե որ զմեղս իրեանց խոստովանին, այնքան բարիս համբարեն իրեանց անձանց»:

Ոսկեբերանը միաժամանակ զգուշացնում է, որ մաքսավորին այսպես գովելով ոչ թե ասում է, որ «անփոյթ արասցուք զարդարութեան, այլ փախիցուք յամբարտաւանութենէ»։ Այսինքն, մաքսավորին գովելով և փարիսեցուն քննադատելով ոչ թե մեղքն է գովաբանում և արդարությունը քննադատվում, այլ զգուշացվում է հեռու մնալ, փախչել ամբարտավանությունից:

Խոնարհությունը իմաստության հիմքը համարելով՝ գրում է. «Թե՛ պետ ի վերա շինեսցես, եթե ողորմութիւն, եթե պահա, եթե աղօթք, եթե զամենայն առաքինութիւնս, եթե խոնարհութիւն ոչ իցէ ի ներքոյ ամենայն սնտոի և ընդունայն գտանի և դիրաւ կործանի, ըստ այնմ շինուածոյ, որ ի վերայ աւագոյ եղեալ էր զշիրիմն»։ Նման զուգահեռով խոնարհությունը համեմատվում է այն տան հետ, որը կառուցված էր ավազի վրա և որ եթե հիմքում ամբարտավանությունն է, ապա չեն դիմանա նրա վրա հիմնված ո՛չ աղոթքը, ո՛չ բարեգործությունը և ո՛չ էլ առաքինությունները:

Ոսկեբերանը շեշտում է, որ կյանքում չկա ոչինչ և ոչ մի հասկացություն, որ խոնարհության չկարտոյի։ Անգամ այսպիսի բնորոշում է տալիս. «Այլ եթե զպարկեշտութիւն աւիցես, եթե զկուսութիւն, եթե զինչ արհամարհութիւն, եթե զինչ և իցէ առաքինութիւն, անմաքուր և պիղծ և զարշելի է խոնարհութեան ի բաց եղելոյ»։ Այսպիսով, անգամ կուսությունը և մնացյալ առաքինություններն անմաքուր, պիղծ և զարշելի են առանց խոնարհութեան:

Քարոզխոսական բնույթ ունեցող այս ճառը ավարտվում է քարոզներին բնորոշ հետևյալ ամփոփում-մաղթանքով. «Արդ ամենայն ուրեք զնա մերձեսցուք, բանիք և իրօք և խորհրդովք և հանդերձ նովաւ զամենայն գործեսցուք, զի և խոստացելոցն բարեաց հասցուք ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, Որում փառք յաւիտեանս ամէն»։ Այս տողերով հիշյալ ճառի ասելիքը հասնում է իր նպատակակետին, թե շարունակ մոտ գտնվեք խոնարհությանը և ամենայն ինչ նրանով գործեցեք, որով և կհասնեք խոստացված բարյացն մեր Տէր Հիսուս Քրիստոսով:

Դարձյալ, թե՛ ձեռագրերում և թե՛ 1834 թ. հրատարակության մեջ այս ճառից անմիջապես հետո բերվում է մեկ այլ ճառային մեկնությունը այս առակի: 1834 թ. հրատարակության մեջ այն որոշակիորեն համառոտված է և որպես խորագիր ունի «Նորին ի նոյն խորհուրդ» մատնանշումը¹², որը ցույց է տալիս, որ այս մեկը ևս նվիրված է նույն թեմային: Այս երկրորդ միավորը երկու տարբերակով հրատարակել է Հ. Քյոսեյանը Ոսկեբերանին նվիրված հիշյալ հատորի՝ Ղուկասի Ավետարանի մեկնությունից պահպանված հատվածների բաժնում: Հիշյալ ճառի առաջին տարբերակը բերվում է 1834 թ. հրատարակության ու ևս չորս ձեռագրերի բաղդատությամբ: Որպես հիմք ընտրված Ա. ձեռագրում (Երևանի Մատենադարան, ձեռ. հմ. 1525, թերթ 280ա-283ա) այս ճառն ունի հետևյալ խորագիրը. «Յովհաննու Ոսկեբերանի ի փարիսեցին եւ ի մաքսաւորն՝ յԱւետարանին մեկնութենէ, Չորրորդ կիրակէին»¹³:

Այս ճառը սկսվում է «Է՛ եւ երրորդ ճանապարհ ապաշխարութեան» տողով, որից ե-

¹² Նույն փեղում, էջ 7-8:

¹³ **Յովհան Ոսկեբերան**, Ճառք, նշխարք ի մեկնութեանց Սուրբ Գրոց, էջ 404:

րևում է, որ այն, սկզբնապես մասը կազմելով մեզ չհասած ավետարանական մի ամբողջական մեկնության, ունեցել է մի սկիզբ, ուր թվարկվել են ապաշխարության առաջին երկու ճանապարհները՝ միջոցները, և այստեղ ներկայացվում է երրորդ ճանապարհը՝ խոնարհությամբ աղոթքը:

Փարիսեցու՝ մաքսավորին ուղղված «Աստված իմ, շնորհակալ եմ Բեզմից, որ ես մման չեմ ուրիշ մարդկանց, ինչպես հափշտակողները, անիրավներն ու շնացողները և կամ ինչպես այս մաքսավորը» խոսքերը նկատի ունենալով՝ Ոսկեբերանը ասում է. «Թշուառական և անյագ անձն, ընդեր որ առ քեզ մերձ էր, նեղեցեր, ո՞չ էր քեզ բառական ամենայն աշխարհս, եթե ոչ եւ զմաքսատրոդ դատապարտեալ էիր, զամենայն ոք բանասարկեցեր, զէթ ի մի այդոդ ոչ խնայեցեր»: Ցանկանում է Փարիսեցուն ասել, թե ունեցածովդ ինչու չբավականացար և գոնե այս մաքսավորին չխնայեցիր:

Ոսկեբերանը, որպեսզի առավել մեծ հակադրություն ստեղծի փարիսեցու և մաքսավորի միջև, գրում է, թե մաքսավորը փարիսեցուն պատասխանելու փոխարեն լուռ է մնում, թեև կարող էր ասել, թե դու որտեղի՞ց գիտես իմ կյանքը, երբ մենք երբեք միասին չենք եղել: Ավելին, մաքսավորը Ոսկեբերանի բնորոշմամբ կարող էր ասել. «Դու ոչ ես, որ ցիս զարդ ասես կամ ուստի գիտես զվարս իմ: Ոչ երբեք կեցեր ընդ իս եւ ոչ բնակեցեր, ընդէ՞ր այդպես ամբարհուսանես, ընդէ՞ր այդչափ ամբարտաւանես եւ կամ քեզ ո՞չ վկայ կայ ի բարեգործութեան քո, զի զանձն յարգես եւ կամ թէ զքեզ գովես»¹⁴:

Այնինչ, մաքսավորը շրջվելու և փարիսեցուն մման պատասխան տալու փոխարեն խոնարհված երկիր էր պագանում և Աստծուց հայցում, թե «Թողութիւն արա ինձ՝ մեղաւորիս»:

Փարիսեցուն և մաքսավորին իրար հետ համեմատելով՝ Ոսկեբերանը դիպուկ ձևով նրանց երկուսի պահվածքը այսպես է բնորոշում. «Մի՞նն գործովք յարդարութեան վրիպէր և միւսն բանի խոնարհութեան զարդարութիւն ստանայր»: Նման գուգահեռով ցանկանում է ասել, որ մեկը՝ փարիսեցին, չնայած իր արդարության գործերին վրիպեց, մյուսը՝ մաքսավորը, խոնարհության իր խոսքով արդարության արժանացավ:

Ոսկեբերանը տալիս է խոնարհության հետևյալ սահմանումը. «Զի խոնարհութիւն այն է յորժամ մեծ ոք իցէ և զանձն խոնարհեցուցանիցէ»:

Մաքսավորությունը և ճանապարհներին մաքս վերցնելը, որը հին աշխարհից սկսած պետական ձևավորված ինստիտուտ և կառույց էր, Ոսկեբերանն անվերապահորեն մեղք է համարում, որը բարոյաբանական տեսանկյունից այսպես է մեկնաբանում. «Զինչ իցէ այլ չար քան զմաքսատրոն, որ ատար վաստակոց վաճառական է, ատար աշխատութեանց է բաժանակից, զի զոմն յաշխատութեան տեսանէր և շահիցն բաժանորդ գտանէր, ոչ ապաքէն դառն մեղք եմ մաքսատրութիւնն, զի ոչ ինչ այլ է մաքսատրութիւն, բայց եթէ անամալթ բռնութիւն, արիճատրական մեղք, դէմք ագահութեան, զինչ չար քան զմաքսատրոն ասասցես: Որ մստի ի ճանապարհակիցս եւ զաւտարաց աշխատութիւն: Եւ զվաստակս կթէ, եւ յորժամ ոչ վասն աշխատութեան և ոչ վասն իրիք մմա փոյթ է»¹⁵:

Մաքսային համակարգը, որը կոչված է ապահովել բեռնափոխադրումների ընթացքում զանձվող հարկը, Ոսկեբերանի այս մեկնաբանությամբ համազոր է ուրիշի աշխա-

¹⁴ Նույն տեղում:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 405:

տանքի մի մասը յուրացնելուն, քանի որ մաքսավորները մատում են ճանապարհներին և ուրիշների աշխատանքից բաժին ստանում: Ըստ այդմ մաքսավորին անվանելով ստույգ մեղավոր,, Ոսկերեքանը նրա օրինակով խոնարհության համար գրում է. «Իսկ արդ եթե որ ստույգ մեղաւորն էր եհաս արդարութեան, որչափ ես առաւել որ խոնարհն եւ հեզն է: Զի ահաւասիկ, որ խոստովանեաց զմեղս ճշմարիտ, արդարացաւ, որչափ ես առաւել որ արդար ոք իցէ եւ զանձն խոնարհեցուցանիցէ»¹⁶: Այսպիսով, եթե մեղավորն իսկ իր խոնարհությամբ արդարացավ, ապա որքան ևս առավել արդարը կարդարանա խոնարհությամբ:

Որպես խոնարհության օրինակ բերում է Պողոս առաքյալին, ով թեև աշխարհը նվաճեց իր տիեզերալուր քարոզությամբ, սակայն հեզությամբ ասում էր. «Ես եմ տրուպ առաքելոցն, որ չեմ արժանի, թէ կոչեցայց առաքեալ»¹⁷ (Հմմտ. Հակ. Ա. 3):

Խոնարհությունը թե ինչպես կարող է արդարացնել մարդուն, ցույց է տալիս դարձյալ մաքսավորի օրինակով, ասելով, թե մաքսավորը արդարանալու համար անգամ անօրինությամբ ձեռք բերվածը չվաճառեց, այլ միայն խոնարհությունը բավական եղավ. «Մաքսաւորն ոչ խոնարհեցաւ, այլ ստուգութեամբ ասաց եւ մերկաց զիր մեղսն եւ եղեւ արդարացեալ ոչ ինչ ծախելով և ոչ ընդ անդունդս անցանելով եւ ոչ ընդ մեծ ճանապարհ աշխատելով եւ ոչ զսիրելիս աղերսելով եւ ոչ ժամանակս ծախսելով, այլ հեզութեամբ եւ խոնարհութեամբ զարդարութիւն ստացաւ»:

Ճառագրական բնույթի այս քարոզը այնուհետև վերածվում է Ոսկերեքանին բնորոշ պերճ լեզվով մի հորդորի՝ չերկնչել փորձություններից, այլ անձը պատրաստել դիմագրավելու այդ փորձությունները:

Փարիսեցիները քանի որ օրենքի տառացի կատարման ջատագովներն էին, Ոսկերեքանը ակնարկում է, որ միայն օրենքի տառը կատարելը բավական չէ: Իր իսկ բնորոշմամբ, «Աւրէնք բժշկեն, բայց ապա սպանողք լինին, ոչ եթէ թեթեւացուցանեն միայն զմեղսն, այլև սպառեն»¹⁸:

Մաքսավորից խոնարհությամբ դեպ արդարություն անցումը ներկայացնում է Սուրբ Գրքի ևս մի քանի օրինակներով և շեշտում, որ չկա բացասականության մի արտահայտություն, որ ապաշխարությունը չլուծանի: Ոսկերեքանի իսկ բնորոշմամբ. «Մաքսաւոր իցե՞ս՝ կարես լինել աւետարանիչ, հայրոյիչ իցես, կարես լինել առաքեալ, հալածիչ ես՝ կարես լինել վարդապետ հեթանոսաց, աւազակ իցես, կարես մտանել ի դրախտն: Ընորհ կալ Տեսոն քում, զի ոչ եւ մի չարութիւն մնայ, որ ապաշխարութիւն չլուծանէ»:

Ինչպես տեսանք, մաքսավորությունը Ոսկերեքանը ծանր մի մեղք է համարում և այստեղ մեղավորից ապաշխարությամբ դեպ քավություն անցումը ներկայացնելով ասում է, թե Քրիստոս որպես օրինակ «զզխաւորականսն չարութեանցն ընտրեաց», որպեսզի ցույց տա, որ եթե մաքսավորն արդարացավ, ապա յուրաքանչյուրն էլ կարդարանա: Ուստի, ինչպես Ոսկերեքանն է հորդորում, չպետք է ասել, թե գործածա մեղքի համար այլևս փրկություն չկա, քանի որ աստվածային կամքը անհնարինը հնարավոր է դարձնում, որը

¹⁶ Յայսմաւորք, Կ. Պոլիս, 1834, էջ 7:

¹⁷ **Յոհան Ոսկերեքան**, Ճառք, Նշխարք ի մեկնութեանց Սուրբ Գրոց, էջ 405-406:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 408:

տեղի է ունենում ապաշխարության շնորհիվ: Ահա այս պատճառով Ոսկեբերանը հորդորում է ոչ թե ասել, որ մեղք գործեցի և փրկություն չկա, այլ տրտմալից սգով և արտասուքով բռնել ապաշխարության ճանապարհը:

Երկրորդ տարբերակը ևս սկսվում է «Է՛ եւ երրորդ ճանապարհ ապաշխարութեան»: Այս ճառում սակայն, մինչ երրորդ ճանապարհի մասին գրելը, նախ ներկայացնում է առաջին երկու ճանապարհները, որոնցից առաջինը հավատն է, իսկ երկրորդը՝ «կրանքն աստուածապաշտութեան» և երրորդն է խոնարհությունը, որն էլ նկատի ունի Քրիստոս այս առակով:

Քանի որ հպարտությունը մահացու մեղք է, իսկ խոնարհությունը բարձրագույն առաքինություն, ուստի փարիսեցի-մաքսավոր հակադրությունը Ոսկեբերանը ներկայացնում է այս երկու հատկանիշների միջև տարված հետևյալ զուգահեռով. «Փարիսեցին զարարեալ արդարութեամբ ասաց պարծանաւ եւ հպարտացաւ: Եւ զմաքսաւորն զգործեցեալ մեղքն ասաց խոստովանաբար եւ խոնարհութեամբ, վասն որոյ քաւեցաւ եւ արդարացաւ»¹⁹:

Ոսկեբերանը նշում է, որ Փարիսեցին թեև ինչ-որ ասաց, ճիշտ ասաց, սակայն քանի որ այդ ամենն ասաց հպարտությամբ, ուստի ի չիք դարձրեց իր արածը: Օրինապահությամբ եթե դարձել էր «զառն եւ աղաւնի», ապա հպարտությամբ դարձավ «շուն եւ ագռաւ»: Մաքսավորի դեպքում էլ հակառակն է տեղի ունենում: Նա որ մինչ այդ «շուն եւ ագռաւ» էր, մեղքերը խոնարհությամբ խոստովանելով դարձավ «զառն եւ աղաւնի»: Ասվածը հավաստում է՝ վկայակոչելով ավետարանական «Զի ամենայն որ բարձրացուցանէ զանձն՝ խոնարհեցի եւ որ խոնարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրացի» (հմմտ. Մտթ. ԺԸ 4) խոսքերը:

Ոսկեբերանը, իրեն բնորոշ ոճով ընթերցողին դիմելով տե՛ս հորդորով, ասում է, թե նայի՛ր, հպարտությունը փարիսեցուն բարձրությունից ինչպես իջեցրեց և հակառակը՝ խոնարհությունը մաքսավորին իր նվաստ վիճակից ինչպես բարձրացրեց, պարտքերից ազատելով սրբեց և մաքրեց մեղքերից:

Մեկը հպարտությամբ իր ունեցած արդարությունը կորցրեց և մյուսը խոնարհությամբ իր ունեցած մեղքերը կորցրեց՝ քավեց:

Արդարություն չունեցողը խոնարհությամբ արդարացավ, և մեղք չունեցողը հպարտությամբ մեղապարտ դարձավ:

Այս ճառի թե՛ նախորդ և թե՛ այս տարբերակի սկզբում ինչպես ասացինք, Ոսկեբերանը մատնանշում է ապաշխարության երեք ճանապարհ, որոնց այս տարբերակի հետագա շարադրանքում հավելվում է չորրորդ ճանապարհը՝ աղոթքը: Վերջինիս ուժը և հզորությունը Ոսկեբերանը հավաստում է՝ վկայակոչելով Ամիրավ դատավարի և գիշերը եկած բարեկամի առակները:

Ստեփաննոս Սյունեցու չորս Ավետարանների մեկնության մեջ Ղուկասի Ավետարանի այս հատվածի բացատրությունը չկա, ուստի հայկական միջավայրում մեզ հայտնի առաջին մեկնությունը Իգնատիոս Սկեռցու՝ Ղուկասի Ավետարանի մեկնության համապատասխան հատվածն է: Առակի բացատրության սկզբում Իգնատիոսը գրում է, որ Հիսուսի քարոզության ժամանակ Հին Ուխտի հետևորդների շրջանում փարիսեցին և մաքսավորը

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 414:

մարդկային երկու հակադիր տիպարներ էին ներկայացնում: Փարիսեցին՝ «ի կարի լաւագոնիցն» և մաքսավորը՝ «ի կարի չարացն», որից անգամ զարշում էին, և երբ Հիսուս այցելեց նման մի մաքսավորի, սկսեցին չարախոսել և Փրկչին, թե ինչու է նման մարդկանց այցելում:

Իգնատիոսն այս առակի պարունակած իմաստը խտացնում է հետևյալ բնորոշման մեջ. «Զմինն վասն ամբարտաւանութեան ընդ չարս պատժէ, և զմիւսն վասն խոնարհութեան արդարանալ վկայէ»²⁰:

Իգնատիոսը չարություն է համարում աղոթքին միախառնված գոհությունը՝ այսինքն՝ հպարտությունը, քանի որ այդ դեպքում աղոթելիս Աստծուն ոչ թե խնդրանք է ուղղվում, այլ սեփական արժանիքներն են նշվում:

Մեկնիչը փարիսեցու մեղքը համարում է ոչ թե այն, որ նա մեղավոր է, քանի որ մարդը մեղավոր է իր բնույթով՝ ախտակիր բնությամբ, այլ որովհետև ամբարտաւանությամբ մեծաբանում էր Նրա առջև, Ով գիտե մեր բոլորի վարքը:

Փարիսեցու՝ մաքսավորին մեղադրելը Իգնատիոսը մեղք է համարում նաև այն պատճառով, որ փարիսեցին այդ պահին դիմում էր Աստծուն, իսկ մաքսավորը փոխանակ նեղում Աստծուն դիմողին, ինքն իր անձը բարձրացրեց:

Փարիսեցու՝ «զի ոչ եմ իբրեւ զայլս ի մարդկանէ» (Ղուկ. ԺԸ 11) խոսքերը նկատի ունենալով՝ գրում է, որ նա բոլորին չար համարեց և գտավ որ միայն իր անձն է «չարարութեան կացեալ»: Փարիսեցու հիշյալ խոսքերը համարում է նրա վրա իջած թմրություն փառասեր ախտերից:

Փարիսեցու այս խոսքերը Իգնատիոսը ճիշտ է համարում հակառակ առումով, թե իրապես նա նման չէր մյուս մարդկանց, այսինքն՝ ոչ թե նրանցից լավն էր, այլ հակառակը՝ նրանցից շատ ավելի վատն էր իր այսպես մտածելու համար: Իր իսկ բնորոշմամբ. «Արդարև ոչ էր նա իբրև զայլս ի մարդկանէ զհեզս և զխոնարհս, որս հանգուցեալ է Աստուած, այլ այնքան մոլեալ ի դիւաց, յորոց ըմբռնեալն էր, ոչ բերէր յինքն արգելով զոր երկնէրն, այլ աղճատեալ խալտառակիւր առաջի Աստուծոյ»:

Իգնատիոսը, ներկայացնելով և իրար հետ համեմատելով փարիսեցու և մաքսավորի աղոթքները, գրում է. «Իբրև եղ զպատճառս փարիսեցոյն կործանմանն, որ արդարն կարծէր զինքն, կարգէ առ նմին և զայն ինչ որով արդարանայ յանցաւորն»: Այստեղից էլ կատարում է այն ընդհանրացումը, որ ընդհանրապես մարդու անկման պատճառը և սկիզբը ամբարտաւանությունն էր. «Արդ այս ամենայն ուստեք յայտ է, թէ սկիզբն մերոյ անկմանն ամբարտաւանութիւն եղև», որի համար էլ, երբ Աստված ցանկացավ բուժել մեր վերքը, Քրիստոս խոնարհությամբ մեզ ցույց տվեց երկինք բարձրանալու ճանապարհը: Այստեղից էլ կատարում է հաջորդ ընդհանրացումը, որ փարիսեցին ներկայացնում է մարդկության անկումը, իսկ մաքսավորը վեր ելնելը՝ շնորհիվ Աստուծո:

Իգնատիոսը մաքսավորին համեմատում է Հին Ուխտի Մանասե թագավորի հետ՝ ասելով, որ ինչպես Մանասեն իրեն արժանի չէր համարում երկինք մայել, այնպես էլ մաքսավորը. «Ոչ կամէր զաչսն յերկինս ամբառնալ, այլ բախէր զկուրծսն և հառաչէր ասելով. «Աստուած քաւեա զիս զմեղաւորս»²¹:

²⁰ Իգնատիոս Շնորհալի, Մեկնութիւն Անեպարանին Ղուկասու, էջ 356:

²¹ Նույն տեղում, էջ 359:

Փարիսեցու և մաքսավորի մասին Հիսուսի «Ասեմ ձեզ, էջ սա արդարացեալ ի տուն իւր քան զնա» խոսքերը Ոսկեբերանի օրինակով ներկայացնում է մավահանգիստ հասնող մավի և մավաքեկության օրինակներով: Մաքսավորը, պեկոծվելով մեղքերի ծովում, ապավինում է մավապետին՝ հասնելու մավահանգիստ և փրկվում է՝ անցնելով մեղքի ալիքների միջով: Իսկ փարիսեցին բեռնավորված մավով ընկղմվում է մավահանգստի մոտ, որովհետև մավապետին ապավինելու փոխարեն ինքն իր անձին էր վստահում:

«Ամենայն որ բարձրացուցանէ զանձն իւր՝ խոնարհեացի, եւ որ խոնարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրացի» (Ղուկ. ԺԸ 14) խոսքերն էլ հետևյալ ձևով է մեկնաբանում. «Քանզի մարդ ոչ է ինքն իւր բաւական, այլ ձեռն Ամենակալին է որ խոնարհեցուցանէ և բարձրացուցանէ»: Ծարունակելով խոսքն ասում է. «Զի որք ի Նա ապաստան առնեն և զանձինս ի չափու ունին, ունի և նա ի ստոյգ բարձրութեան հատուցանել պատիւ փոխարէն խոնարհութեան նոցա: Իսկ որ յառաջ մատուցանեն ի փառս ածել», նրանք բարձրությունից ցած են գլորվում:

Ինչպես մախորդ առակների, այնպես էլ Մաքսավորի առակի հաջորդ մեկնությունը գտնում ենք Սարգիս Կունդի մոտ: Վերջինս այս առակի բացատրությունը սկսում է Հիսուսի «Ասաց եւ առ ոմանս պանծացեալս յանձինս թէ արդարք իցեն եւ խոտիցեն զբազումս, զառակս զայս» (Ղուկ. ԺԸ 9) խոսքերի՝ Իգնատիոսից վկայակոչված բացատրությամբ, որ «ամբարհաւածութեան»՝ հպարտության համար ասում է, որ այն հոգևոր ախտ է, որը կրկնակիորեն է վնասում մարդուն: Հպարտությունը կրկնակի վնաս է, որովհետև մախ ի չիք է դարձնում բարի գործերը և երկրորդ՝ ի տարբերություն մյուս մեղքերի, որոնք մի անգամ են գործվում կամ մի քանի անգամ կրկնվում, հպարտությունը շարունակական մի ախտ է, որը մարդուն հանգիստ չի տալիս, ուստի արդարները պետք է զգուշանան այս ախտից:

«Մի՞ն փարիսեցի և միւսն մաքսաւոր» խոսքերը Իգնատիոսի հետևողությամբ ներկայացնում է որպես արտահայտությունը երկու ծայրահեղությունների. «Մի՞ն» ի կարի լաւագուցն առ նոսա, և միւսն՝ ի չարացն, յորմէ եւ նոքա գարշէին»:

Իգնատիոսից հետո բերում է Կյուրեղի այն խոսքերը, թե այս առակը թեև հրեաների համար ասաց, սակայն բոլորին է խրատում. «ո՛չ հպարտութեամբ կալ յաղաթս որպէս փարիսեցին»²²:

Փարիսեցու «Աստուած իմ, զոհանամ գ-Բէն» խոսքերի համար վկայակոչում է Իգնատիոսի՝ զոհություն, որ տրտնջալուց ավելի վատ է բնորոշումը. «Ահա զոհութիւն չար քան զտրտունջ»:

Փարիսեցուն որպես մեղադրանք իր ամբարտավան խոսքերի համար հիշեցնում է Սողոմոնի առակների «Գովեսցէ զքեզ ընկերն՝ եւ մի՛ քո բերան, օտարն՝ եւ մի՛ քո շրթունք» (Առակ ԻԷ 2) տողը:

Ապա ներկայացնում է Եփրեմ Ասորու այն բացատրությունը, թե Փարիսեցու ասածը թեև ճիշտ էր, սակայն դեպ մեղքը խոտորվեց, քանի որ պարծանքով խոսեց:

«Եւ մաքսաւորն կայր մեկուսի, եւ ոչ կամէր եւ ոչ զաչսն ընդ երկինս ամբառնալ» խոսքերի բացատրության մեջ Կյուրեղից պահպանված մեկնությամբ շեշտում է խոնարհության կարևորությունը՝ այն հակադրելով ամբարտավանությանը: Կյուրեղը, համեմա-

²² Սարգիս Կունդ, Մեկնութիւն Անգարանին Ղուկասու, էջ 413:

տելով փարիսեցուն և մաքսավորին, ասում է, որ փարիսեցին իր անձն էր գովում, ասելով թե՝ ուրիշների նման չեմ, իսկ փարիսեցին աչքերը երկինք էլ չէր բարձրացնում, իրեն անարժան համարելով վեր նայել:

Ծարադրանքը շարունակելով Իգնատիոսից կատարված մեջբերմամբ՝ ասում է, թե այս հանգամանքն էլ պատճառ դարձավ փարիսեցու կործանման:

Բավականին հետաքրքիր է Իգնատիոսից բերված հետևյալ մեկնաբանությունը. «Փարիսեցին զպատճառս անկմանն մեր գտաւ և անկաւ, իսկ մաքսաւորն՝ զդեղ փրկութեան մերոյ, որ յԱստուծոյ շնորհեցաւ, գտեալ կանգնեցաւ»²³: Այսպիսով, Փարիսեցին «գտավ», այսինքն կրկնեց այն ճանապարհը, որը մարդկությանը դեպ անկում է տանում, իսկ մաքսավորը հակառակը՝ գտավ մեր փրկության դեղը, որը Աստծուց շնորհվեց և անկյալ վիճակից վեր բարձրացավ շնորհիվ այդ դեղի՝ խոնարհության:

Մաքսավորի խորին ապրումը և զոջումը արտահայտվեց «Աստուած, քաւեա զիս, զմեղաւորս» խոսքերով, որոնց բացատրության համար Սարգիս վարապետը վկայակոչում է նախ Եփրեմի արդեն հիշված այն խոսքերը, թե մեղքը խոստովանելը շատ ավելի դժվար է, քան արդարության մասին ասելը, ապա բերում է Կյուրեղի այն բացատրությունը, թե մաքսավորի այս աղոթքը նրա կատարյալ զոջման բացատրությունն է:

Մաքսավորի՝ արդարացած տուն դառնալու մասին ավետարանական խոսքերը Սարգիս Կունդը բացատրում է Ոսկեբերանից Իգնատիոսի փոխառած մավահանգստի և մավապետի այլաբանական պատկերի համեմատությամբ:

Ղուկասի Ավետարանի՝ Մատթեոս Ջուղայեցու ճառային մեկնության Մաքսավորի առակին նվիրված բաժնի սկզբում ասվում է, որ մաքսավորի օրինակը մեզ սովորեցնում է, որ կյանքում միշտ էլ ժամանակ պետք է գտնենք աղոթելու համար, որովհետև, եթե հնում մաքսավորին «արժան էր աղօթել, ապա և մեզ, որ շնորհօքն Քրիստոսի արդարանամք»²⁴: Ահա այս պատճառով է Տեղը պատմում այս առակը՝ նաև ասելով, թե ինչպես արդարանանք:

Ջուղայեցու մեկնաբանությամբ, Քրիստոս այս առակը պատմում է «վասն այնոցիկ, որք հպարտացեալ էին և զինքեանս արդար կարծէին և զայլս՝ մեղաւորս»:

Մինչ առակի բուն բացատրությանը անցնելը Ջուղայեցին նախ նշում է, որ հպարտությունը յոթ մահացու մեղքերից մեկն է, ընդ որում՝ առաջինը: Հպարտությունը համեմատելով խավարի հետ՝ գրում է, որ ինչպես խավարն է պատում լուսին, այնպես էլ հպարտությունն է մարդուն ամայացնում բարի գործերից: Հպարտության պատճառով մարդ կորցնում է մտքի և մարմնի հանգիստը, քանի որ հպարտությունը շարունակական ընթացք է և ոչ թե մյուս մեղքերի նման այս կամ այն պահին է գործվում:

Անդրադառնալով Փարիսեցու և մաքսավորի աղոթքին՝ Ջուղայեցին հատուկ շեշտում է, որ եկեղեցում հարկավոր է միայն աղոթել, և որ եկեղեցում մեր միակ խոսակիցը պետք է լինի Աստված և Աստծուց բացի ում հետ որ խոսենք, միևնույն է, սատանայի հետ ենք խոսում: Ջուղայեցու բնորոշմամբ, «Ջի զինչ է աղօթքն եթէ ոչ խօսակցութիւն առ Աստուած, ապա եւ զնա թողոյ և ընդ այլում զրուցել ոչ է արժան»:

²³ Նույն տեղում, էջ 416:

²⁴ Ձեռ. հմ. 2518, թերթ 73բ:

«Քանի որ աղոթքի ժամանակ պետք է լինել համակ կենտրոնացում, ուստի «ոչ է պարտ ի տեղիս աղոթից յետոս դառնալ և հայել կին, մարդ կամ յայլս»:

Եկեղեցու՝ որպես զղջման կամ ապաշխարության տեղ լինելու գաղափարն արտահայտում է այն հրահանգով, թե եկեղեցում «ոչ է պարտ ծիծաղիլ, այլ լալ, զի այն լալոյ տեղիք է և արտասուելոյ»:

Եկեղեցում մարդկանց առ Աստված հղած առանձնական աղոթքի համար էլ գրում է. «Ոչ է պարտ զառանձնական աղոթան աղաղակելով ասել, այլ ի սրտին գոչել, զի եղ զծունկսն դէմ երեսացն»։ Ծնկները երեսին դնելու պատկերը վերցված է Հին Կտակարանից. «Եւ խոնարհեցաւ յերկիր, եւ եղ զերեսս իւր ի մէջ ծնգաց իւրոց» (Գ. Թագ. ԺԸ 42): Աղոթքի մասին այս հրահանգների շարքում հիշեցնում է և Հիսուսի խոսքերը սենյակում առանձնաբար աղոթելու մասին:

Ջուղայեցին գրում է, որ այս առակում փարիսեցու և մաքսավորի միջոցով ներկայացվում են լավագույններն ու չարագույնները. «Ջորոյ զգերագունին պատիւն տեսցուք և չարագունին զանօրէնութիւն»:

«Մաքսաւորն կայր մեկուսի» խոսքերի համար ասում է, որ նա թեև մեկուսի էր կանգնած, սակայն Աստված լսում էր և գիտեր մարդկանց սրտերը:

Փարիսեցու ամբարտապանությունը, ինչպես նշում է Ջուղայեցին, երևում է հետևյալ պատճառներով:

Առաջին՝ նախ որ հպարտությամբ առանձին է կանգնում և ոչ խոնարհությամբ:

Երկրորդ՝ «Ջի զԱստուածն ամենեցուն իմ ասաց, վասն որոյ Տէրն ուսոյց ասել Հայր Մեր որ յերկինս»: Այստեղ ցանկանում է ասել, որ Հիսուս Տերունական աղոթքում մեզ սովորեցրեց ասել «Հայր մեր», այսինքն, որ Աստված բոլորիս հայրն է, այնինչ փարիսեցին ասում է «Աստուած իմ»:

Երրորդ՝ թեև ասաց «զոհանամք Քեզմից», սակայն այս խոսքերը նա բարվոք խորհրդով չասաց, այլ որպես թե հանցավոր չեմ:

Չորրորդ՝ Դավիթ մարգարեն որպես խոնարհության օրինակ ասաց. «Այլ ես որդն եմ և ոչ մարդ» (Սաղմ. ԻԱ. 7), իսկ Փարիսեցին ասում է. «Ոչ եմ իբրև զայլս ի մարդկանէ»: Այսինքն, նա իրեն ոչ միայն մարդկանցից ցած չի դասում խոնարհությամբ, այլև հակառակը՝ բարձր է համարում:

Սուրբ Գրքից կատարված հաջորդ վկայակոչմամբ գրում է, որ Հոբն ասում է, որ մարդու կյանքը երկրի վրա եթե մի օր լինի, դարձյալ առանց մեղքի չի անցնի, այնինչ փարիսեցին իր արժանիքներն է թվարկում, Ջուղայեցին ևս վկայակոչում է «Առական գրքի» այն խոսքերը, թե քեզ թող քո ընկերը գովի և ոչ թե քո բերանը:

Թվարկման այս շարքում Ջուղայեցին նաև ասում է, թե իմաստուն մարդիկ իրենց թերությունների համար են մտահոգվում, իսկ փարիսեցին իրենը մոռացավ և ուրիշներին հիշեց:

Թվարկելով փարիսեցու պահվածքի և խոսքերի հետ կապված մեղանշումները՝ ասում է, որ այսքանը ըստ ավետարանական առակի մենք գիտենք, իսկ այն ծածուկը, որ փարիսեցին չասաց, արդեն Ասված գիտե:

Ի հակադրություն Փարիսեցու՝ «ընդդմիակ մմին», մաքսավորի բարությունը բազմա-

թիվ պատճառներից է երևում:

Փարիսեցին մեր անկյալ բնության մեծ կորավ, իսկ ընկած մաքսավորը՝ բարձրացավ:

Ինչպես որ Փարիսեցին իրեն բոլորից լավը համարեց, այնպես էլ մաքսավորը՝ իրեն բոլորից վատը:

Մաքսավորն իրեն այնքան անարժան գտավ, որ անգամ աչքերը արժանի չհամարեց վեր բարձրացնել:

Մաքսավորը լաց էր լինում աղաղակելով, որը կատարյալ զոչումն է ցույց տալիս:

Մաքսավորն աղոթքի սկզբում խոստովանեց իր մեղքերը, որովհետև ուներ խոստովանում են իրենց մեղքերը, նրանք արբանում են՝ համաձայն Սուրբ Գրքի այն խոսքերի, թե «Ասա դու նախ զանօրէնութիւնս քո, զի արդարասցիս»:

Ջուղայեցին գրում է, թե այս մեզ սովորեցնում է, որ ով «բարձր է առաջի մարդկան, պիղծ է առաջի Աստուծոյ»:

Այսպիսով, Փարիսեցու և մաքսավորի առակը հաջորդելով Ամիրալ դատավորի առակին, գալիս է ուսուցանելու, որ հարկավոր է ոչ միայն համապազ աղոթել և դիմել Աստուծուն, այլև դիմել խոնարհությամբ և մեղավորության զգացումով լեցուն երկյուղով և ոչ թե ինքնագոհությամբ: